

ΜΕΡΟΣ Α'

ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

feedimos.gr

Κεφάλαιο 2: <i>Ο ανθρώπινος παράγοντας στον τουριστικό τομέα</i>	69
Κεφάλαιο 3: <i>Ψυχολογικές παράμετροι & επιρροές στον τουρισμό.</i>	93
Κεφάλαιο 4: <i>Η ψυχολογία των εργαζομένων στον τουριστικό κλάδο.</i>	185

fedimos.gr

Ο Ανθρώπινος Παράγοντας στον Τουριστικό Τομέα

2.1. Η Εποχή μας και η Σύγχρονη Τουριστική Πραγματικότητα

Πριν εισέλθουμε στην εξέταση του ανθρώπινου παράγοντα στον τουριστικό τομέα και στη σπουδαιότητα του κλάδου της ψυχολογίας στον τουρισμό, παραθέτουμε ορισμένες σύντομες σκέψεις πάνω στον παγκόσμιο τουρισμό και στις προοπτικές του αδειύοντας προς τη λήξη της τελευταίας δεκαετίας του αιώνα μας.

Πρόκειται για μια σειρά σκέψεων και διαπιστώσεων πάνω στο διεθνή τουρισμό. Πιστεύοντας στην πολυπλοκότητα και στη σπουδαιότητα του φαινομένου «τουριστική βιομηχανία» στην εποχή μας, επιχειρούμε να κάνουμε γνωστή την προβληματική γύρω από το θέμα αυτό, βλέποντας παράλληλα τις προοπτικές που διανοίγονται για το μέλλον. Με την έννοια αυτή τα όσα ακολουθούν εντάσσονται στα πλαίσια ανάλυσης μιας ευρύτερης «τουριστικής υποδομής και ανάπτυξης» σε παγκόσμια κλίμακα.

Συμβαίνει δυστυχώς στις μέρες μας, η αξιολόγηση των περισσότερων και σπουδαιότερων κοινωνικών θεσμών και φαινομένων να γίνεται στη βάση του παρεχομένου αποτελέσματος και όχι σ' αυτή του συνόλου των διεργασιών που συντελούνται για την πραγμάτωση ενός συγκεκριμένου στόχου. Αυτό ακριβώς συμβαίνει και με τον τουρισμό, που έχουμε συνηθίσει να τον αντιμετωπίζουμε με βάση τα οικονομικά του αποτελέσματα και μόνο¹ —μιας και αποτελεί σοβαρότατο κλάδο

1. Για το θέμα βλέπε σχετικά στο άρθρο του Δημ. Κατσώνη, «Η σημασία της

του ισοζυγίου πληρωμών για κάθε χώρα— αγνοώντας συστηματικά όλες τις άλλες και συχνά «αθέατες» δραστηριότητες του ίδιου φαινομένου, που ούτε λιγότερο σημαντικές είναι ούτε λιγότερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν.

Η κριτική επισκόπηση του πολυδιάστατου αυτού και πολύπλοκου, όπως και πολυσήμαντου φαινομένου, που έχει μπει πλέον στη ζωή μας για τα καλά, αποτελεί ένα σημείο αναφοράς και ένα αναπόσπαστο κομμάτι του σύγχρονου βίου του ανθρώπου (ιδιαίτερα στις αναπτυγμένες κοινωνίες). Ίσως διότι το δικαίωμα των διακοπών και της αναψυχής μας φαίνεται σήμερα σαν κάτι το δεδομένο και δεν γνωρίζουμε ότι αποτελεί μια κατάκτηση του ανθρώπου των τελευταίων πενήντα ετών.

Πραγματικά, πάνε μόνο 57 χρόνια από την ιστορικής σημασίας Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) στη Ρώμη πάνω «στα διεθνή ταξίδια και στον τουρισμό», όπου για πρώτη φορά τέθηκαν «επί τάπητος» τὰ θέματα διεθνούς συνεργασίας για την ανάπτυξη του παγκόσμιου τουρισμού, σαν αποτέλεσμα της επέκτασης και γενίκευσης των πληρωμένων αδειών στους εργαζόμενους σε ευρεία κλίμακα².

Στο διάστημα που μεσολάβησε από τη Διάσκεψη της Ρώμης του 1963 μέχρι σήμερα, είναι αλήθεια ότι μια κοσμογονία συντελέστηκε στο χώρο του τουρισμού. Η έξαρση της τουριστικής διακίνησης που είχε αρχίσει να γίνεται εμφανής από το διάστημα του Μεσοπολέμου³, εντάθηκε μετά τη λήξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου σε σημαντικό βαθμό⁴. Ο τουρισμός που ορίζεται του χάνονται στα βάθη της ανθρώπινης ιστορίας, γνωρίζει κυλόν μια σημαντική άνθηση στη διάρκεια του Μεσοπολέμου την εποχή του «αριστοκρατικού τουρισμού» (του τουρισμού των λουτροπόλεων, των κοσμικών κέντρων, των ιπποδρομιών,

επιστημονικής έρευνας για το φαινόμενο Τουρισμός», Οικονομικός Ταχυδρόμος, Πέμπτη 27/5/1971.

2. Αυτό δεν σημαίνει ότι το θέμα έχει οριστικά λυθεί για το σύνολο των χωρών της διεθνούς κοινότητας, αλλά ότι η συντριπτική πλειοψηφία των κρατών του πλανήτη έχει υιοθετήσει νομοθετικά την πρακτική αυτή. Επισημαίνεται με την ευκαιρία ότι η ρύθμιση αυτή δεν πραγματοποιήθηκε αυτόματα από τη μία μέρα στην άλλη, αλλά προοδευτικά.
3. Βλέπε σχετικά René Duchet, «Le Tourisme a travers le Ages», Paris, 1949.
4. Βλέπε D. Soprani, «Turismo di ieri, di oggi e di domani», Rivista Delle Stazioni, di Cura e di Turismo», No 6/1936.

των καζίνων και «παρισινών» θεαμάτων, που απολάμβαναν πολύ λίγοι άνθρωποι, ταξιδεύοντας για να διασκεδάσουν την ανία τους και για να καταχωρήσουν τα ονόματα τους οι κοσμικές στήλες των εφημερίδων της εποχής... όπως τονίζει χαρακτηριστικά ο Μ. Λογοθέτης⁵).

Εδώ ακριβώς βρίσκεται και η σπουδαιότητα της Διάσκεψης της Ρώμης, που μετατρέπει τον χαρακτήρα του τουρισμού από αριστοκρατικό σε «λαϊκό» και «δημοκρατικό», που μπορεί να αγκαλιάσει το σύνολο των πολιτών της κοινωνίας μας. Παράλληλα όμως μεσολάβησαν μέχρι το 1963 και ορισμένες επαναστατικές αλλαγές.

α) Η Επιτάχυνση της Τουριστικής Ανάπτυξης

Η μεταπολεμική ραγδαία ανάπτυξη του διεθνούς τουρισμού δεν θα είχε ίσως συντελεστεί, αν δεν μεσολαβούσαν οι παρακάτω αναφερόμενες διαφοροποιήσεις σε σχέση με τα προηγούμενα του πολέμου χρόνια:

- η τεχνολογική εξέλιξη που υπήρξε τόσο αλματώδης και εντυπωσιακή, ώστε εκμηδένισε τις αποστάσεις, δίνοντας στο σύγχρονο άτομο τη δυνατότητα πρόσβασης ακόμα και στα πιο απομακρυσμένα σημεία του πλανήτη (αυτό δεν σημαίνει ότι η μεγάλη πλειοψηφία μπορούσε ή μπορεί ακόμα και στην εποχή μας να κάνει χρήση αυτών των επιλογών, όμως δεν παύει να αποτελεί μια ουσιαστική εξέλιξη),
- οι κατακτήσεις των εργαζομένων που με την πάροδο των χρόνων, τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και των αναγκών και τη διαμόρφωση νέων συνθηκών διαβίωσης, επέδρασαν καταλυτικά στις εργοδοσίες (δημόσιου και ιδιωτικού τομέα) και ανάμεσα στα άλλα θεσμοθέτησαν τις διακοπές αρχικά και τις πληρωμένες διακοπές στη συνέχεια (και στο σημείο αυτό δεν σημαίνει ότι η γενίκευση είναι καθολική ή ισχύει σε όλες τις χώρες και σε όλους τους φορείς με την ίδια πρακτική, αλλά όμως συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων του πλανήτη απολαμβάνει αυτό το δικαίωμα),

5. Στο βιβλίο του «Τουριστική Πολιτική», εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1982, σελ. 17.

- η ποιοτική υποβάθμιση της ζωής για μια μεγάλη σειρά χωρών της υφελίου, αφού η συσσώρευση πληθυσμού στα αστικά και βιομηχανικά κέντρα του αναπτυγμένου – κύρια – κόσμου οδήγησε σε σωρεία κοινωνικο-ψυχολογικών επιβαρύνσεων και ιατροπαθολογικών συμπτωμάτων (άγχος, αλλοτρίωση, μόλυνση περιβάλλοντος, καθιστική ζωή, κακή διατροφή, ναρκωτικά, αλκοολισμός, αύξηση των καρδιοαναπνευστικών παθήσεων, κ.λπ.). Ο τουρισμός για όλον αυτόν τον κόσμο λοιπόν έγινε αναγκαιότητα και πρακτική ιδιάζουσα σημασίας, χωρίς δυνατότητα επιστροφής –τουλάχιστον άμεσης– στα προηγούμενα ισχύοντα.

β) Το Προφίλ του Σημερινού Τουρισμού

Ασφαλώς θα μπορούσε κανένας να αναφέρει και ορισμένες ακόμα ουσιαστικές διαφοροποιήσεις που επιτάχυναν και διόγκωσαν την τουριστική ανάπτυξη μεταπολεμικά. Αν στα ατάμε σ' αυτές, είναι διότι, όπως προαναφέρθηκε, υπήρξαν μεταβολές πραγματικά ριζοσπαστικής σημασίας για τις εξελίξεις που επικολούθησαν.

Στα 1993 –τριάντα ένα χρόνια μετά τη Διάσκεψη της Ρώμης και μόλις δεκατρία χρόνια μετά την υπογραφή της «Διακήρυξης της Μανίλας⁶»– ο διεθνής τουρισμός κυριαρχείται από μια σειρά δεδομένων, που παραθέτουμε στη συνέχεια συνοπτικά:

- θεωρείται δραστηριότητα ουσιώδης για τη ζωή των λαών και έχει επιπτώσεις στο οικονομικό, κοινωνικό, μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο κάθε χώρας, ενώ σχετίζεται άμεσα και με τις διεθνείς σχέσεις,
- γίνεται προσπάθεια για επέκταση του χρόνου πληρωμένων

6. Με τον τίτλο «Διακήρυξη της Μανίλας» νοείται το κείμενο, που υιοθετήθηκε από την Παγκόσμια Διάσκεψη Τουρισμού που συνήλθε στη Μανίλα των Φιλιππίνων από τις 21/9 και μέχρι 10/10/1980. Το κείμενο αυτό που είναι ιστορικής σημασίας υπέγραψαν 107 αντιπροσωπίες Κρατών κι 91 αντιπροσωπίες παρατηρητών. Βλέπε ελληνική έκδοση Ε.Ο.Τ., 1981 (έκδοση του Εθνικού Τυπογραφείου).

διακοπών από τις 4 εβδομάδες στις έξι (που ήδη ισχύει για ορισμένες χώρες, π.χ. Σουηδία, Γαλλία), γεγονός που αποδεικνύει το μέγεθος της αναγκαιότητας του σύγχρονου ατόμου για παραπέρα αναψυχή, ενώ οδεύουμε ολοταχώς στην 7η και 8η εβδομάδα,

- επιχειρείται μέσα από τις δραστηριότητες του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (United Nations World Tourism Organisation) η εξασφάλιση της διεθνούς συνεργασίας στο χώρο του τουρισμού, ώστε να διασφαλιστεί η χωρίς διακρίσεις πρόσβαση για όλους τους κατοίκους του κόσμου στις διακοπές, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 17α του παραρτήματος,
- καταβάλλεται προσπάθεια για την εξάλειψη των περιορισμών στην τουριστική διακίνηση στο εξωτερικό (που υπάρχει ακόμα σε σημαντικό αριθμό χωρών), και για την επέκταση της εξάπλωσης του εσωτερικού τουρισμού σε όλες ανεξαιρέτα τις χώρες,
- δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη διαπίστωση ότι ο μέσος πολίτης πρέπει να αντιληφθεί πως ο τουρισμός δεν είναι αποκλειστικά οικονομική δραστηριότητα, αλλά δικαίωμα, ευκαιρία γνώσης και πλησιάσματος του περιβάλλοντος, παράγοντας διεθνούς αλληλεγγύης και ειρήνης, τρόπος χρησιμοποίησης του ελεύθερου χρόνου και κοινωνική παροχή που συμβάλλει στη βιολογική και ψυχολογική ισορροπία,
- αποσκοπεί παράλληλα με τα άλλα στη δημιουργία νέων απασχολήσεων για τους άνεργους που κατακλύζουν τον βιομηχανικά αναπτυγμένο κόσμο και προσφέρει τη δυνατότητα ενθάρρυνσης των «δύσκολων» κοινωνικών κατηγοριών (π.χ. νεολαία, μαθητές, φοιτητές, πρόσφυγες, άνεργοι, εκπρόσωποι τρίτης ηλικίας) για ένα καινούργιο τρόπο απάμβλυνσης των επιβαρύνσεων που δέχονται μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο,
- τέλος επιδιώκεται η κατανόηση των εθνικών κυβερνήσεων όλων των χωρών, ώστε σε οποιαδήποτε μακροπρόθεσμη ανάλυση της κοινωνικής, πολιτιστικής και οικονομικής ανάπτυξης της ανθρωπότητας να παίρνονται σοβαρά υπόψη οι εθνικές και διεθνείς τουριστικές και ψυχαγωγικές δραστηριότητες.

Όλα τα προηγούμενα αναφερόμενα για τον διεθνή τουρισμό δεν αποτελούν απλά ευχολόγια, αλλά έχουν γίνει (ή γίνονται) πράξη από διάφορες χώρες που έχουν ενστερνιστεί το πνεύμα των βασικών αρχών του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού. Οι μεταβολές που συντελούνται αυτή τη στιγμή τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές πλαίσιο στο θέμα του τουρισμού, δεν έχουν προηγούμενο στη μακρόχρονη ιστορία του διαμέσου των αιώνων. Μια ιστορία, βέβαια, αρκετά στατική και ελιτίστικη, που στις μέρες μας όμως παραλάσσει χαρακτήρα και γίνεται ολοένα και πιο δημοκρατική (πιο προσιτή δηλαδή) σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής στρωμάτωσης και ειδικά σήμερα μετά την πτώση των καθεστώτων των χωρών του πρώην «υπαρκτού σοσιαλισμού».

γ) Οι Μελλοντικές Προοπτικές

Χωρίς αμφιβολία ο 20ός αιώνας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ο «αιώνας του τουρισμού», αφού η ανάπτυξη της τουριστικής διακίνησης και η επισήμανση της αναγκαιότητάς της δεν αμφισβητείται πλέον ούτε και από τους πολέμιους του σημαντικού αυτού κοινωνικού φαινομένου. Με την είσοδο στον 21ο αιώνα και με βάση τις υπάρχουσες σημερινές κοινωνικο-πολιτικές, διεθνολογικές, οικονομικές και πολιτιστικές συνθήκες θα πρέπει να αναμένει καθένας μια παραπέρα επίταση στα επόμενα 15-20 χρόνια, όπως φαίνεται και από την προσεκτική μελέτη των Πινάκων 11-12-16 του Παραρτήματος με βάση τα τελευταία στοιχεία του Παγκόσμιου Τουρισμού.

Στη διαπίστωση αυτή συνηγορούν και οι ακόλουθες επισημάνσεις:

- α) η τεχνολογική ανάπτυξη που στο κοντινό μέλλον θα παράσχει πιθανά περισσότερο ελεύθερο χρόνο στο σύγχρονο άτομο⁷

7. Επισημαίνεται για παράδειγμα ότι στην Ιαπωνία το 1988 λειτουργούσαν πλέον μονάδες δυναμικότητας 1000-2500 βιομηχανικών εργατών, που με την τεχνολογική πρόοδο απασχολούν μόνο 5-20 εργαζόμενους. (Το θέμα σχετίζεται βέβαια άμεσα με την ανεργία, αλλά δεν είναι αυτό που μας απασχολεί εδώ, αλλά η επέκταση του ελεύθερου χρόνου με όσα θετικά ή αρνητικά αυτή συνεπάγεται στην εποχή μας).

(και που ένα μέρος του θα καταναλώνεται σε διακοπές, ταξίδια, αναψυχή, κ.λπ.) ιδίως με βάση τις εξελίξεις στην αερομεταφορά,

- β) οι κοινωνικο-ψυχολογικές επιβαρύνσεις θα αυξάνονται ολοένα και περισσότερο καθώς η υποβάθμιση της ποιότητας της ζωής θα χειροτερεύει ολοένα και περισσότερο μιας και είναι το φυσικό επακόλουθο της βιομηχανικής ανάπτυξης, και
- γ) η άνοδος του μορφωτικού και πολιτιστικού επιπέδου με την υποβοήθηση των σύγχρονων επικοινωνιακών μέσων θα διευρύνουν σημαντικά τον πνευματικό-πολιτιστικό ορίζοντα των ατόμων, θα υποθάλπτουν την «πνευματική περιέργειά» τους⁸ και θα κινητοποιούν το ενδιαφέρον τους για επιτόπιες γνωριμίες και εμπειρίες.

Ολοκληρώνοντας αυτές τις σκέψεις, πιστεύουμε ότι ο διεθνής τουρισμός έχει ακόμα μακρύ δρόμο να διανύσει, έσπου όλοι οι πολίτες όλων των χωρών της γης να πετύχουν την άσκηση του δικαιώματος του τουρισμού – που είναι πλέον πανανθρώπινη αξία – με τρόπο ελεύθερο, ευχερή και δημοκρατικό...

Και στο σημείο αυτό πιστεύουμε ότι όλες οι κοινωνικές επιστήμες, και ιδιαίτερα η ψυχολογία και η κοινωνιολογία του τουρισμού, έχουν να διαδραματίσουν προεξάρχοντα ρόλο⁹.

2.2. Η Αναγκαιότητα του Τουρισμού-διακοπών από Ψυχολογική Άποψη

Η σπουδαιότητα της ανάπτυξης του σύγχρονου τουριστικού θεσμού στην εποχή μας αποτελεί πλέον ένα βασικό σημείο αναφοράς, πάντοτε στο οποίο ελάχιστες αμφισβητήσεις απομένουν. Και οι λόγοι που οδη-

8. Η φράση αυτή προέρχεται από την έκφραση του Wichtermann, «Curiosite Intellectuelle» που έχει πολιτογραφηθεί πλέον σαν τουριστικός όρος.

9. Για το θέμα αυτό βλέπε και τα κεφάλαια 6.2, και 6.3. του Μέρους Β' του βιβλίου.

γούν σ' αυτή τη διαπίστωση είναι πολλοί, όπως σημείωνα στην «Τουριστική Κοινωνιολογία¹⁰».

Ίσως, επειδή ο σύγχρονος διεθνής τουρισμός έχει ξεφύγει κατά πολύ από το παραδοσιακό σχήμα των προηγούμενων αιώνων ή των αρχών του 21ου αιώνα που διατρέχουμε, και ο οποίος αφορούσε στη δραστηριότητα κάποιων υψηλών κοινωνικών και επαγγελματικών στρωμάτων...

Ίσως, επειδή ο σημερινός τουρισμός αποτελεί μία εξόχως σημαντική οικονομική δραστηριότητα για κάποιες χώρες υψηλής τουριστικής προσφοράς, αλλά και για πολλές άλλες συμβάλλοντας αποφασιστικά στο ισοζύγιο πληρωμών...

Ίσως, επειδή και σε σχέση με τα προηγούμενα αναφερθέντα είναι παράλληλα μία εξίσου σημαντική κοινωνική διεργασία για τους κατοίκους χωρών τουριστικής ζήτησης...

Ίσως, τέλος, αποτελεί μια καθόλα σύγχρονη μορφή απάμβλυνσης των πολλών και επικίνδυνων κοινωνικών και ψυχοσωματικών επιβαρύνσεων και διαταραχών που δέχεται ο πολίτης της βιομηχανικά αναπτυγμένης κοινωνίας, και ιδιαίτερα εκείνος των μεγάλων αστικών κέντρων και των βιομηχανικών περιοχών...

Με αυτόν ακριβώς τον τελευταίο λόγο συμβολής του τουριστικού θεσμού στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα ασχολείται το παρόν κεφάλαιο, που έχει σκοπό να επισημάνει την αναγκαιότητα του τουρισμού και των διακοπών από καθαρά ψυχολογική άποψη.

Αν παρατηρήσουμε τον σημερινό πολιτισμό, που εμείς είμαστε μέλη του, μπορεί να μας δοθεί αναμφίβολα το δικαίωμα να αμφισβητήσουμε την ψυχική υγεία του είδους άνθρωπος, έγραφε από το 1965 ο Josef Ratthner¹¹ (Αυστριακός φιλόσοφος και ψυχολόγος) και φαίνεται ότι είχε απόλυτο δίκιο, αν κρίνουμε από τις εξελίξεις της χρονικής περιόδου που επακολούθησε.

Και τούτο διότι ο προβληματισμός γύρω από τις σύγχρονες ψυχώσεις και νευρώσεις, πέρα από το γεγονός ότι αφορά εκατομμύρια αν-

10. Βλέπε Περ. Ν. Λύτρα «Τουριστική Κοινωνιολογία», όπου πριν, σελ. 18.

11. Βλέπε στο βιβλίο του «Ο Νευρικός Άνθρωπος», εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα, 1969, 4η έκδοση, σελ. 17. Ο σωστός τίτλος βέβαια θα ήταν «Ο Νευρωτικός Άνθρωπος».

θρώπους πάνω στη γη, έχει παράλληλα και σημαντικό επιστημολογικό ενδιαφέρον, γι' αυτό και ευρίσκεται στο επίκεντρο του επιστημονικού ενδιαφέροντος¹².

Έτσι έχουμε φθάσει στο σημείο μία νέα σειρά παθήσεων –οι λεγόμενες *ψυχο-σωματικές*– που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο είναι ήδη γνωστές στον μέσο πολίτη, να αποτελούν το κρίσιμο σημείο διαφοροποίησης των πνευματικών υγειών ατόμων από τους πνευματικά «πάσχοντες».

Τα αίτια αυτών ακριβώς των παθήσεων της σύγχρονης ψυχολογικής ανάλυσης πρέπει να αναζητηθούν αφ' ενός μεν στην *ασυνείδητη στάση* του ατόμου απέναντι στη ζωή (που προέρχεται από εντυπώσεις, εικόνες και εμπειρίες της παιδικής ηλικίας), αφ' ετέρου δε στις επιρροές του λεγόμενου *κοινωνικού περιβάλλοντος* (επιδράσεις οικογένειας, εκπαίδευσης, εργασίας, πολιτιστικού περιβάλλοντος, ποιότητα ζωής κ.λπ.).

Και οφείλω να επισημάνω ευθύς εξαρχής ότι οι επιβαρύνσεις αυτές γίνονται περισσότερες και πολυπλοκότερες κάθε φορά που το *φυσικό περιβάλλον* δημιουργεί όλες εκείνες τις προϋποθέσεις για παραπέρα δυσμενείς επιπτώσεις πάνω στο ήδη επιβαρυνμένο πολλαπλά άτομο.

Αυτή είναι μια γενική επισήμανση που σχετίζεται άμεσα με το όλο θέμα της πολύμορφης καταστροφής του φυσικού περιβάλλοντος και των δεδομένων της φύσης που εξετάζει διεξοδικά ο επιστημονικός κλάδος της Οικολογίας¹³ και αφορά ιδιαίτερα τον βιομηχανικά αναπτυγμένο κόσμο, τις βιομηχανικές περιοχές, τα μεγάλα αστικά κέντρα που μαστίζονται από πληθυσμιακή συσσώρευση¹⁴, καθώς και όλες τις υποβαθμισμένες περιβαλλοντικά περιοχές.

12. Όπου πριν, μιας και όπως αναφέρεται στον πρόλογο της ελβετικής έκδοσης «σύμφωνα με προσεκτικούς υπολογισμούς περισσότεροι από τους μισούς ασθενείς στη γενική ιατρική δεν είναι σωματικά αλλά ψυχικά άρρωστοι: η ψυχική αστάθεια δημιουργεί ένα αίσθημα αρρώστιας και αυτό δεν είναι σπάνια αιτία σωματικών ασθενειών».

13. Βλέπε κεφάλαιο 1.2. στ) του παρόντος, όπου επισημαίνεται η σπουδαιότητα της οικολογίας για την ψυχολογία και τον τουρισμό.

14. Βλέπε τα πολύ σημαντικά στοιχεία για τις πολυπληθέστερες πόλεις του κόσμου, τα δεδομένα 1970 και 1985 και τις προβλέψεις για το 2000 στην εφημερίδα «Το Βήμα της Κυριακής», 21/9/1986.

Έτσι, μέσα στην πληθώρα των ψυχολογικών και σωματικών επιβαρύνσεων που δέχεται το άτομο στην αναπτυγμένη κοινωνία («πολιτισμός πηγή δυστυχίας», έγραφε χαρακτηριστικά ο Sigmund Freud)¹⁵, έρχονται να προστεθούν τα τελευταία πενήντα περίπου χρόνια και αρκετές επιπρόσθετες επιβαρύνσεις του φυσικού περιβάλλοντος, που φορτίζουν την όλη κατάσταση.

Στα πλαίσια αυτά έχουν καταστεί δυσδιάκριτα τα όρια του σύγχρονου «νευρωτικού» ατόμου από το φυσιολογικό άτομο, μιας και, όπως αναφέρει η Karen Horney¹⁶, η έννοια του φυσιολογικού αλλάζει όχι μόνο ανάλογα με το είδος του πολιτισμού, αλλά και μέσα στον ίδιο τον πολιτισμό με το πέρασμα του χρόνου (λ.χ. η αντιμετώπιση των σεξουαλικών σχέσεων της γυναίκας πριν σαράντα χρόνια από την ανδροκρατούμενη κοινωνία και η διαφοροποίηση της αντιμετώπισης αυτής στην εποχή μας).

Γεγονός είναι ότι τα δυσδιάκριτα αυτά όρια γίνονται ακόμη δυσκολότερο να οριοθετηθούν από τον αμύητο, εξαιτίας των δύο ουσιωδών διαταραχών του ψυχισμού, των *νευρώσεων*¹⁷ και των *ψυχώσεων*¹⁸.

Η κύρια διαφορά των νευρώσεων από τις ψυχώσεις –αναφέρει η Μαρία Νασιάκου¹⁹, καθηγήτρια ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων– ευρίσκεται στην έκταση, το βάθος και την ποιότητα της ψυχικής διαταραχής. Στις νευρώσεις δεν θίγονται βαθιά στρώματα της προ-

15. Η ευρύτερη σημασία του έργου έγκειται στις επισημάνσεις του S. Freud, αναφορικά με κύρια χαρακτηριστικά σημεία της πολιτισμικής ανάπτυξης που αντί να σηματοδοτούν την ποιότητα ζωής, συχνά την επιβαρύνουν.

16. Βλέπε Κ.Η. «Ο νευρωτικός άνθρωπος της εποχής μας», εκδόσεις Επίκουρος, Αθήνα, 1975, σελ. 7-10. Η Horney που γεννήθηκε το 1855 στο Αμβούργο και πέθανε το 1952 στη Νέα Υόρκη, υπήρξε από τους πρώτους ψυχαναλυτές σε παγκόσμια κλίμακα που εφάρμοσαν την κοινωνική ερμηνεία (και συνακόλουθα θεραπεία) των νευρώσεων.

17. Η νευρώση σαν ιατρικός όρος πρωτοχρησιμοποιήθηκε από τον William B. Cullen το 1769 στο βιβλίο του «Σύστημα Νοσολογίας».

18. Οι ψυχώσεις είναι τα βαρύτερα ψυχικά νοσήματα και διακρίνονται στις οργανικές ψυχικές (τραυματικές, γεροντικές, τοξικές, λ.χ.) και στις ενδογενείς ψυχώσεις (όπου συχνά απουσιάζει ή δεν έχει προκύψει οργανική διαπιστωμένη βλάβη, λ.χ. καταθλιπτική ψύχωση, μανιοκαταθλιπτική ψύχωση, σχιζοφρένεια, κ.λπ.).

19. Βλέπε, όπου πριν, σελ. 137.

σωπικότητας, δεν αποδιοργανώνεται η προσωπικότητα του ατόμου που πάσχει και δεν επέρχεται πλήρης διακοπή επικοινωνίας με την πραγματικότητα που το περιβάλλει, όπως στις ψυχώσεις. Στις νευρώσεις ακόμα το άτομο που πάσχει έχει πλήρη συνείδηση της κατάστασής του και υποφέρει γι' αυτό, ενώ στις ψυχώσεις το άτομο μπορεί μόνο του να αισθανθεί αόριστα μερικές φορές ότι «κάτι δεν πάει καλά» στον εαυτό του.

Η διάκριση αυτή ανάμεσα στις ψυχώσεις και στις νευρώσεις στον σύγχρονο πολιτισμό και κυρίως στην αναπτυγμένη κοινωνία (διότι στην υπό ανάπτυξη ή στην λιγότερη ανεπτυγμένη κοινωνία υπάρχουν άλλες πρωθυστερες εγγενείς ατέλειες και ελλείψεις, οι οποίες προηγούνται των ψυχογεννητικών προβλημάτων), έχει μια ιδιαίτερα μεγάλη σημασία για την κατανόηση της αναγκαιότητας του σημερινού *τουριστικού* φαινομένου.

Με την έννοια αυτή νομίζω ότι εύκολα αντιλαμβάνεται ο αναγνώστης ότι η τουριστική διεργασία στο σύγχρονο αναπτυγμένο κόσμο - που μαστίζεται από μια εκταμένη σειρά ψυχοσωματικών επιβαρύνσεων - αν δεν λύνει κάποια προβλήματα αυτής της υφής, τουλάχιστον *υποβοηθά* σημαντικά στην καλύτερη αντίδραση του ατόμου απέναντι σ' αυτές τις επιβαρύνσεις.

Επιβαρύνσεις που με τη μεσολάβηση της τουριστικής διεργασίας και την άσκηση των διακοπών δημιουργούν το πλαίσιο απάβλυνσης από κάποιες σύγχρονες κοινωνικές και ψυχολογικές επιβαρύνσεις, κύρια διότι οριοθετούνται από:

- την αλλαγή των παραστάσεων, εικόνων και μηνυμάτων της συνήθους καθημερινής και συχνά αδυσώπητης πραγματικότητας²⁰,
- την ξεκούραση από τον κάματο μεγάλων χρονικών διαστημάτων, που πέρα από τις καθαρά σωματικές επιπτώσεις του παρουσιάζει σοβαρές αλληλεπιδράσεις και στα θέματα ψυχικών διαταραχών²¹,

20. Για το θέμα αυτό γίνεται εκτεταμένη αναφορά στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο του βιβλίου.

21. Όπως αναφέρει ο J. Rattner, όπου πριν, σελ. 9, «όλες οι λεγόμενες ψυχοσω-

- την ανακατασκευή («ανάπλαση») των συνηθισμένων κοινωνικών ρόλων²² που η διάρκεια των διακοπών και της τουριστικής διακίνησης προϋποθέτει,
- την απόκλιση από μια κάποια μορφή τυποποιημένων συμπεριφορών, που αποτελεί, σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, την καλύτερη αντιμετώπιση ορισμένων ψυχοπαθολογικών συνδρόμων με πλούσια ποικιλία διαταραχών και σωματικών οχλημάτων,
- την απομάκρυνση από τα κέντρα ατμοσφαιρικής κύρια (αλλά όχι μόνο) μόλυνσης, από τα κέντρα υψηλής ηχορύπανσης, κ.λπ., που με τη σειρά τους προσδίδουν κάποιες ψυχολογικές απαβλύνσεις,
- τη διαφοροποίηση ορισμένων βασικών κοινωνικών και ψυχολογικών παραγόντων που διαμορφώνουν την αγοραστική συμπεριφορά²³, διότι η μετατροπή αυτής της συμπεριφοράς συχνά προσδίδει πρόσθετη ψυχολογική ικανοποίηση,
- τέλος, την επέκταση δημιουργικής αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου, που αποτελεί το κύριο ζητούμενο στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία, όπου το άτομο μαστίζεται από την απουσία του²⁴.

Συμπερασματικά, μπορώ να πω ότι η αναγκαιότητα του τουρισμού και των διακοπών από καθαρά *ψυχολογική* άποψη είναι κάτι παραπάνω από καθοριστική και πλέον δεν αμφισβητείται –λόγω της σπουδαιότητάς της– ούτε καν από αυτούς τους πολέμιους του τουριστικού θεσμού.

ματικές ασθένειες –πάνω στις οποίες καταλήξαμε στα τελευταία τριάντα χρόνια σε καταληκτικά συμπεράσματα– είναι συνέπειες ψυχικών διαταραχών, που επιδρούν πάνω στο σώμα».

22. Βλέπε Περ. Ν. Λύτρα, «Τουριστική Κοινωνιολογία», όπου πριν, σελ. 107-109, κεφάλαιο 4.5, αναφορικά με τους κοινωνικούς ρόλους του τουρίστα.
23. Βλέπε σχετικά τον Πίνακα Νο 1, του παραρτήματος, πάνω στο σύμπλεγμα των παραγόντων που επηρεάζουν αποφασιστικά τις ανθρώπινες αγοραστικές επιλογές.
24. Βλέπε άρθρο του Περικλή Ν. Λύτρα με τίτλο «Ο εμπορευματικός χαρακτήρας του χρόνου στον καπιταλισμό», Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών, Νο 2-3, Αθήνα, 1979-1980, σελ. 54-56.

2.3. Άγχος, Φόβος, Ρουτίνα-Καθημερινότητα και οι Επιπτώσεις τους

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι τα τελευταία χρόνια έχουν πολλαπλασιασθεί εκείνοι που πιστεύουν πως η σύγχρονη ψυχολογία σαν επιστημονικός κλάδος απέχει πολύ από την πραγματικότητα της καθημερινής ζωής. Και αυτό ουσιαστικά αληθεύει στο βαθμό και στο μέτρο που το αυστηρά ελεγχόμενο ψυχολογικό πείραμα πραγματοποιείται μέσα σε τεχνητές εργαστηριακές συνθήκες, με στόχο την πειραματική απόδειξη της δοκιμασίας των ερευνητικών υποθέσεων.

Με τον τρόπο αυτό, η συστηματική παρατήρηση της ψυχολογίας απέναντι στην καθημερινή συμπεριφορά του μέσου ανθρώπου, έχει ουσιαστικά περιορισθεί, παρά την πληθώρα των χρησιμοποιούμενων μέσων και των εξαιρετικά μεγάλων δυνατοτήτων της σύγχρονης υπερειδικευμένης τεχνολογίας.

Και όμως βασικό σημείο ενδιαφέροντος του μέσου πολίτη είναι η διεύρυνση των πραγματικών καταστάσεων της καθημερινής ζωής, που κάθε μέρα που περνάει γίνεται πιο πολύπλοκη και πιο απαιτητική, διαμορφώνοντας ένα νέο πλαίσιο πιθανών αντιδράσεων και αλληλεπιδράσεων, και που είναι αυτή καθαυτή προέκταση της κοινωνικότητας του ατόμου («ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ζώο»)²⁵ το οποίο κατά συνέπεια είναι υποχρεωμένο να συνεννάζεται με άλλα άτομα για να ικανοποιήσει τις ανάγκες του και να πραγματοποιήσει τους στόχους του.

Με την έννοια αυτή, ολος ο κόσμος –με τη σημαντική βοήθεια των σύγχρονων επικοινωνιακών διαύλων– είναι πλέον ένα μεγάλο χωριό, όπου οι συμπεριφορικές αλληλεπιδράσεις δεν μπορούν πλέον να αγνοούνται. Μέσα σ' αυτόν τον μεγάλο «μικρόκοσμο», τα προβλήματα της καθημερινότητας (ιδιαίτερα στην αναπτυγμένη κοινωνία) παρουσιάζουν μια κοινότητα δράσεων και αντιδράσεων, η οποία ενδιαφέρει άμεσα ορισμένους τουλάχιστον επιστημονικούς κλάδους.

Η Ψυχολογία, σαν σύγχρονος επιστημονικός κλάδος, ανάμεσα στα

25. Για τη μεταβολή του ατόμου από «κοινωνικό ζώο» σε «πολιτικό ον» και την αριστοτελική ερμηνεία επί του θέματος, βλέπε στο βιβλίο του Περικλή Ν. Λύτρα «Αρχές Πολιτικής Επιστήμης», εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1986, σελ. 99-100.

άλλα προσπαθεί να αναλύσει το σύνολο των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων, ακόμα και στα πλαίσια κάποιων ειδικών νέων στόχων μέσα στην κοινωνία, όπως, λ.χ., στη βοήθεια στη δουλειά, στη συμπαράσταση σε άλλες ανθρώπινες δραστηριότητες, στη φιλία, στην καθοδήγηση, στη δύναμη, στον θαυμασμό κ.λπ., σύμφωνα με τον Michael Argyle²⁶.

Ανάμεσα σ' αυτές τις κύριες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις βασικό και ουσιαστικό ρόλο διαδραματίζουν ορισμένες έννοιες-κλειδιά για την κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς (συνολικά), όσο και των επιμέρους εκδηλώσεων (όπως για παράδειγμα ο τουρισμός που ενδιαφέρει εδώ). Τις πλέον βασικές αλλά και σχετιζόμενες με το τουριστικό αντικείμενο έννοιες-κλειδιά αυτής της υφής έκρινα σκόπιμο να παραθέσω συνοπτικά στο κεφάλαιο αυτό.

Με τη σκέψη ότι και μόνο με αυτή τη συνοπτική αναφορά, ο αναγνώστης έχει την ευκαιρία να διαπιστώσει τη συμβολή των εννοιών αυτών στην αναζήτηση του σύγχρονου ανθρώπου σχετικά με τον τουρισμό, τις διακοπές, την αναψυχή και την ψυχαγωγία σε τόπο έξω από τον συνήθη της διαμονής του.

Το Στρες

Η πρώτη από αυτές τις έννοιες είναι το άγχος (πολιτογραφημένο στις ημέρες μας διεθνώς με τον όρο στρες), που σαν πίεση του ατόμου, σύμφωνα με τη θεώρηση του H. Seley²⁷, έχει μια εσωτερική μορφή²⁸ και μια εξωτερική μορφή.²⁹

Το στρες με την έννοια αυτή αποτελεί μια μόνιμη απειλή για τη

26. Βλέπε στο βιβλίο του M. Argyle, «Ψυχολογία της Συμπεριφοράς», εκδόσεις Θυμάρι, Αθήνα, 1981, σελ. 21-29.

27. Βλέπε H. Seley, στα βιβλία του: «Stress», Acta, Montreal, 1950, «The Stress of Life», McGraw-Hill, N. York, 1956 και «Confusion and controversy in the stress field», Journal of Human Stress, No 1, 37.

28. Σαν τέτοια νοείται η πίεση που ασκεί το άτομο στον ίδιο του τον εαυτό και προέρχεται από τις αρχές, τα πιστεύω, τα θέλω και την ηθική του υπόσταση χωρίς εξωτερικές επιρροές.

29. Σαν τέτοια νοείται η πίεση από άλλες μεταβλητές (όπως, λ.χ., η χρονική του διάρκεια, η ζωτική ή μη σημασία του, η προέλευσή του από πολλαπλές πηγές, κ.λπ., δηλαδή η σχέση της πίεσης με τις απαιτήσεις του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος).

σωματική και παράλληλα ψυχική υγεία του ατόμου, αλλά και απειλή ευρύτερη για την όλη ποιότητα της ζωής. Και αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο σήμερα πλέον, το στρες έχει μελετηθεί κάτω από πολλές και διαφορετικές πλευρές: όπως αυτής της ατομικής και κοινωνικής υγείας, της απόδοσης στην εργασία, της ικανοποίησης από την καθημερινή απασχόληση, της βιολογικής εξέλιξης των πασχόντων και της επενέργειας των ψυχοσωματικών μηχανισμών, όπως αναφέρει ενδεικτικά ο Tom Cox³⁰.

Παράλληλα θα πρέπει να επισημανθεί μία ορολογική δυσχέρεια και σύγχυση γύρω από το στρες, που πηγάζει από όλες τις παρεμφερείς έννοιες (όπως π.χ. άγχος, αγωνία, πίεση, φοβία, ένταση κ.λπ.)³¹, που συχνά μάλιστα χρησιμοποιούνται και αντιφατικά. Ο όρος άγχος, που έχει πλέον καθιερωθεί στην ελληνική ψυχολογική, ψυχαναλυτική και ψυχιατρική ορολογία, καθώς και χρήση του όρου του καθημερινού λεξιλογίου στρες, νομίζω ότι προσιδιάζει καλύτερα στην παράθεση αυτού του κεφαλαίου σχετικά με τον τουρισμό.

Ασφαλώς όμως, εκείνο που προέχει εδώ δεν είναι τα ορολογικά προβλήματα, αλλά οι δυνατότητες αντίδρασης στο στρες μέσα σε μια κοινωνική πραγματικότητα που σηματοδοτείται από ένα κύριο χαρακτηριστικό γνώρισμα: την αντίφαση ανάμεσα στις κοινωνικές ανάγκες του ατόμου και στις κοινωνικές απαιτήσεις, που έχει αναλύσει διεξοδικά ο Γερμανός Dieter Duhm από το 1972³².

Και η αντίδραση είναι η ικανότητα που έχει το άτομο να παραλάσσει τα κίνητρά του (στισιχεία «παρώθησης») και να αναζητά νέες

30. Βλέπε στο βιβλίο του Tom Cox «Stress», ελληνική έκδοση, εκδόσεις Ωρόρα, Αθήνα, 1981 (μετάφραση Μ. Βερέττα).

31. Για τα θέματα ορολογίας βλέπε στα λεξικά: α) «Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσης» του Δημητράκου για τους όρους άγχος και άγχω, β) στην «Εγκυκλοπαίδεια Ελευθερουδάκη» για το άγχος, γ) στο «Επίτιμο ορθογραφικό και εγκυκλοπαιδικό λεξικό Ήλιος» για το άγχος και δ) στο «Νεώτερο Εγκυκλοπαιδικό λεξικό Ήλιος» για τη φοβία. Επίσης τις αγγλικές αντιστοιχίες Stress, Anxiety, Strain και Fatigue, τις γαλλικές Agnoise, Anxieté, και τις γερμανικές Angst, Furcht και τις ιταλικές agnosia και ansietá.

32. Στο σημαντικό βιβλίο του «Το άγχος στον Καπιταλισμό» εκδόσεις Πύλη, Αθήνα, 1976, σελ. 38-72 (Εισαγωγικά, σχόλια και μετάφραση Μάκη Γαζή).

μορφές συμπεριφοράς, ώστε σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση να είναι σε θέση να αντιμετωπίσει τις εκάστοτε παρουσιαζόμενες απαιτήσεις.

Όπως φαίνεται από τις επιστημονικές θεωρήσεις που διαγράφουν το πλαίσιο αυτό των αντιδράσεων κατά του άγχους (που έχουν τις μορφές: της ενεργητικής αντιμετώπισης του προβλήματος, της λεγόμενης «απόσυρσης», και του συμβιβασμού)³³, φαίνεται ότι συχνά δεν είναι επαρκείς για την αντιμετώπιση του προβλήματος.

Στις περιπτώσεις αυτές αποφυγής του στρες γίνεται προσφυγή σε μια σειρά μηχανισμών της άμυνας του Εγώ³⁴, που αφορούν τις συγκρούσεις που προέρχονται από ασυνείδητα κίνητρα. Και εδώ χρησιμοποιείται η σχηματική θεώρηση των αμυντικών μηχανισμών –που τη σημασία τους επισήμανε χαρακτηριστικά ο Freud– και που οι επιβαρύνσεις τους έχουν ιδιαίτερα δυσμενή ψυχολογικά αποτελέσματα.

Ο Φόβος

Είναι η δεύτερη έννοια-κλειδί του κεφαλαίου αυτού, που λόγω της εντελώς ιδιαίτερης σπουδαιότητάς του για τον τουρισμό, θα τύχει ξεχωριστής ανάλυσης στο κεφάλαιο 3.7. που ακολουθεί και επιγράφεται «πραγματικός και νευρωτικός φόβος/άγχος στον τουρισμό». Στο σημείο αυτό όμως θα ήθελα να κάνω μερικές σύντομες μεθοδολογικές επισημάνσεις για την έννοια του φόβου.

Αρχικά πρόκειται για τη διαφορά που εννοιολογικά παρουσιάζει ο όρος *φόβος* (στην αγγλική *fear* ή *awe*, στη γαλλική *crainte* ή *peur*, στη γερμανική *furcht*³⁵ και στην ιταλική *timore* ή *paura*) και που δημιουργεί μια εκτεταμένη σύγχυση.

Έπειτα ο συσχετισμός και η παραπέρα σύγχυση που δημιουργείται

33. Βλέπε σχετικά τις εργασίες των: α) O. Tahner, «Stress» στο Time Life Books, N. York, 1976, β) R.S. Lazarus, «Psychological Stress and the coping process», McGraw-Hill, N. York, 1966 και γ) J. Coleman «Abnormal Psychology and Modern Life», 5th e., Scott, Foresman, N. York, 1976.

34. Ο όρος «εγώ» είναι φροϋδικός και πρωτοχρησιμοποιήθηκε το 1894 στο βιβλίο του «Αμυντικές Ψυχονευρώσεις», ενώ μεταγενέστερα χρησιμοποιήθηκε από τον ίδιο και ευρύτερα.

35. Στη γερμανική γλώσσα για το φόβο εκτός από τον όρο *furcht* χρησιμοποιείται και ο ελληνογενής όρος «*phobos*».

από τη διασύνδεση του όρου με την ελληνική λέξη *φοβία* (δηλαδή νοσηρή ψυχική κατάσταση, εκδηλούμενη δια συναισθήματος έντονου φόβου, άνευ σημαντικής αφορμής³⁶), που συμπίπτει με τον επιστημονικό όρο «νευρωσικός φόβος».

Το εκτεταμένο απόσπασμα που ακολουθεί αναφέρεται στις διαπιστώσεις του S. Freud και είναι παρμένο από τη Μ. Νασιάκου³⁷ για διευκόλυνση της κατανόησης στο σημείο αυτό:

«Ο Freud επισήμανε από τους πρώτους τη σημασία του άγχους και διεχώρισε: α) το αντικειμενικό άγχος, δηλαδή το φόβο που προκαλεί απάντηση του οργανισμού σ' έναν υπαρκτό κίνδυνο και β) το νευρωσικό άγχος, δηλαδή εκείνο που προέρχεται από μία ασυνείδητη εσωτερική σύγκρουση. Αυτή άλλωστε είναι, σύμφωνα με τη φροϋδική θεωρία, και η διαφορά του φόβου από το άγχος. Ο φόβος είναι συνείδηση αρνητικό μπροστά σε υπαρκτούς και συγκεκριμένους κινδύνους, ενώ το άγχος είναι «φόβος» απέναντι σε μία «άγνωστη», αόρατη και δυσεξήγητη απειλή, που συχνά δεν ξέρει το άτομο από που προέρχεται. Αυτό που αισθάνεται ο φοιτητής που παρουσιάζεται στις εξετάσεις χωρίς να έχει διαβάσει είναι φόβος, ενώ αν οποιαδήποτε δυσκολία προκαλεί στο άτομο φόβο για το πώς θα τα καταφέρει, το συναίσθημα αυτό είναι συνήθως άγχος. Τα συμπτώματα του φόβου και του άγχους δεν διαφέρουν μεταξύ τους ούτε στο επίπεδο το φυσιολογικό ούτε στο επίπεδο των περιγραφών που κάνει το άτομο που υποφέρει. Αυτό που ίσως διαφοροποιεί τις έννοιες είναι ο βαθμός συνειδητοποίησης της αιτίας που προκαλεί το άγχος. Το άτομο που υποφέρει από την εσωτερική σύγκρουση δεν έχει συνείδηση των αιτιών που την προκαλούν».

Με την έννοια αυτή αντιλαμβάνεται κανείς, ότι η έννοια του φόβου στον χώρο της ψυχολογίας είναι ιδιαίτερα σημαντική, πολύ δε περισσότερο που συχνά οι εκδηλώσεις του αποτελούν μέρος κάποιων ειδικών διεργασιών (όπως ο τουρισμός στην προκειμένη περίπτωση).

Η Ρουτίνα-Καθημερινότητα

Μία ακόμη έννοια-κλειδί για την ψυχολογία που ενδιαφέρει τον

36. Βλέπε «Επίτομο ορθογραφικό και εγκυκλοπαιδικό λεξικό Ηλίου», στο σχετικό λήμμα.

37. Όπου πριν, σελ. 127.

τουριστικό τομέα είναι η *ρουτίνα*, που μαστίζει εκατομμύρια άτομα πάνω στον πλανήτη –από τα 7,2 δις κατοίκων του πλανήτη σήμερα (2014)– σε διαφορετικά πάντα επίπεδα. Άλλοτε στο επαγγελματικό πεδίο, άλλοτε στο οικογενειακό πλαίσιο, άλλοτε στον τρόπο χρησιμοποίησης του ελεύθερου χρόνου (εάν και εφ’ όσον υπάρχει) και άλλοτε σε καθαρά ψυχολογική βάση.

Το πρόβλημα συνάγεται από τις διαπιστώσεις πάνω στην ενασχόληση του ατόμου σε καθημερινή βάση με τα ίδια αντικείμενα, επιδιώξεις, εμπειρίες, κ.λπ. και γεννά έναν ιδιαίτερο προβληματισμό σχετικά με την επίλυση αυτού του προβλήματος, που ενδιαφέρει άμεσα τόσο την ψυχολογία όσο και την κοινωνιολογία.

Αυτό συμβαίνει καθόσον πολλά από τα κύρια γνωστικά αντικείμενα αυτών των κλάδων της κοινωνικής επιστήμης πραγματεύονται άλλοτε άμεσα και άλλοτε έμμεσα διεργασίες που σχετίζονται με την έννοια της ρουτίνας και της καθημερινότητας.

Κυριότερες από αυτές τις έννοιες που αφορούν ψυχοσωματικές επιπτώσεις της ρουτίνας είναι (με απλή παράθεση και μόνο) οι ακόλουθες:

- η προσπάθεια του ατόμου να διαφοροποιήσει τους κοινωνικούς ρόλους³⁸,
- η απόθεση για μεγάλα χρονικά διαστήματα συναισθημάτων και ενορμήσεων που συχνά έχουν κυρίαρχο ρόλο να διαδραματίσουν στην ψυχική υγεία³⁹,
- η «αντιθετική συμπεριφορά» σε θέματα νευρωσιακής υφής, που στα πλαίσια της καθημερινότητας τείνουν να αποτελέσουν κύριο χαρακτηριστικό της προσωπικότητας με αποτέλεσμα τη διασάλευση της ψυχικής ισορροπίας,
- η αδυναμία πραγμάτωσης προγραμματισμένων στόχων με αποτέλεσμα την ψυχική αλλά συχνά και σωματική επιβάρυνση.

38. Βλέπε σημείωση Νο 3, σελ. 73 και στο βιβλίο του Francis Baud, «Οι Ανθρώπινες Σχέσεις», εκδόσεις Ι.Ν. Ζαχαρόπουλος, Νο 133, Αθήνα 1973, σελ. 76-104.

39. Βλέπε στο βιβλίο του Daniel Lagache, «Η Ψυχανάλυση», ελληνική, έκδοση Ι.Ν. Ζαχαρόπουλος, Νο 56, Αθήνα, 1970, σελ. 79-94.

- ση, η οποία με τη συσσώρευση της αναβλητικότητας διαταράσσει την ψυχική υγεία,
- τέλος, την εμφάνιση εξειδικευμένων νευρωσιακών συμπεριφορών μετά την πάροδο κάποιου χρονικού διαστήματος, που έχει αναδειχθεί σε σύγχρονη μάστιγα στην αναπτυγμένη κοινωνία της εποχής μας (με ιδιαίτερες επιπτώσεις πάνω στον γυναικείο πληθυσμό).

Συμπερασματικά

Από την προηγηθείσα συνοπτική παρουσίαση γίνεται εμφανές, ότι οι έννοιες αυτές ενέχουν ξεχωριστή σημασία για το σύγχρονο άτομο. Παράλληλα, γίνεται εύκολα αντιληπτό σε σχέση με αυτές τις έννοιες, ποια είναι εκείνα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του τουριστικού φαινομένου στα πλαίσια της απάμβλυνσης από τις κύριες σύγχρονες ψυχοσωματικές επιβαρύνσεις της εποχής μας. Με την έννοια αυτή τα όσα προηγήθηκαν αποτελούν εισαγωγικές παρατηρήσεις στις ψυχολογικές παραμέτρους που επιδρούν στον τουρισμό.

2.4. Η Ψυχολογία των Λαών και οι Επιρροές από τον Τουρισμό

Ολοκληρώνοντας αυτό το κεφάλαιο αυτό πάνω στον ανθρώπινο παράγοντα στον τουριστικό τομέα, έκρινα σκόπιμο να παραθέσω μια γενικότερη *προβληματική* πάνω σ' ένα ευρύτερο θέμα της ψυχολογίας τουρισμού.

Αναφέρομαι συγκεκριμένα στο πλαίσιο των επιδράσεων εκείνων της Κοινωνικής Ψυχολογίας που αφορούν τον τουρισμό όχι μόνο στο επίπεδο της *ατομικής* ψυχολογίας, αλλά και σ' αυτό της ψυχολογίας των *λαών*. Και τούτο διότι από τη στιγμή που ο τουρισμός μεταβλήθηκε σε μια σύγχρονη αναγκαιότητα, η συνολική του δραστηριότητα επεκτάθηκε σε πολύ μεγάλο βαθμό. Περαιτέρω η ψυχολογία των λαών έχει επηρεαστεί επίσης από το internet, social media, facebook, twitter, κλπ, δημιουργώντας μια παγκόσμια κουλτούρα.

Αποτέλεσμα αυτής της επέκτασης ήταν να δημιουργηθούν πολλές νέες και επιστημονικά ακόμα μη επεξεργασμένες επιδράσεις και αλλη-

λεπιδράσεις του τουρισμού σε διαφορετικά επίπεδα της κοινωνικής ζωής. Αναπόφευκτα αυτή η γκάμα νέων στοιχείων και δεδομένων δημιουργήσε πρόσθετα ερωτηματικά και επιπτώσεις σχετικά με την ανάπτυξη του τουρισμού.

Στα πλαίσια αυτά άρχισε να δημιουργείται μια συνειδησιακή συμπεριφορά των κατοίκων όλων των λαών του πλανήτη απέναντι στον τουρισμό, που έχει όμως ακόμη μακρύ δρόμο να διανύσει μέχρις ότου η επιστημονική έρευνα καταφέρει να φωτίσει τις ακόμα άγνωστες αυτές πτυχές.

Στο μικρό αυτό κεφάλαιο δεν γίνονται επισημάνσεις, δεν διατυπώνονται επιστημονικές θεωρήσεις και απόψεις. Απλά και μόνο παρουσιάζονται, και μάλιστα δίχως αξιολογική σειρά, τρεις κατηγορίες θεμάτων-προβληματισμών που προέκυψαν από την τουριστική ανάπτυξη στη σύγχρονη κοινωνία. Ορισμένα από τα θέματα που αναφέρονται εδώ θα εξετασθούν στη συνέχεια, ορισμένα άλλα θα θιγούν ακροθιγώς και τέλος μερικά άλλα δεν παρουσιάζονται στην παρούσα εργασία εξαιτίας της φύσης της και της λειτουργικότητάς της. Οι κατηγορίες αυτές είναι:

α) Επιρροές στο Επίπεδο της Ψυχολογίας

- 1) αλλαγή στους προσδιοριστικούς παράγοντες διαμόρφωσης της προσωπικότητας,
- 2) ψυχο-σωματικές επιβαρύνσεις που οδηγούν στον τουρισμό,
- 3) στοιχεία εθνοκεντρικής τοποθέτησης κατά την τουριστική ανάπτυξη,
- 4) συνειδησιακά προβλήματα επαγγελματιών του τουριστικού κλάδου,
- 5) η παρερμηνεία της φιλοξενίας και ο αυθορμητισμός,
- 6) ενδο-οικογενειακές ψυχολογικές επιδράσεις από την τουριστική ανάπτυξη,
- 7) στοιχεία συμμετοχικής διάθεσης κατά την υποδοχή τουριστικών ρευμάτων,
- 8) αποτελέσματα της εντατικοποίησης εξαιτίας της εποχικότητας του τουρισμού,

- 9) η αδυναμία παρακολούθησης των διεργασιών από τους μη ασχολούμενους⁴⁰,
- 10) επιρροές ψυχολογικού χαρακτήρα από την τουριστική ανάπτυξη συνολικά,
- 11) το σύνδρομο «του γκαρσονιού»,
- 12) η εξιδανίκευση και η άρνηση της πραγματικότητας,
- 13) η αντιθετική συμπεριφορά ή η συμπεριφορά από αντίδραση,
- 14) οι απωθήσεις που γεννιούνται κατά την τουριστική ανάπτυξη,
- 15) προβλήματα προσαρμογής: αποστέρηση, σύγκρουση και πίεση,
- 16) η δημιουργία προβλημάτων ψυχολογικών με βάση τους νέους κοινωνικούς ρόλους,
- 17) νέες παράμετροι της ψυχολογίας στον χώρο της τουριστικής animation.

β) Επιρροές στο Επίπεδο της Κοινωνιολογίας

- 1) επαναπροσδιορισμός τρόπου ζωής και ψυχαγωγίας,
- 2) σχέση εισοδηματικού επιπέδου και επισήμανση ανισοτήτων στον τουρισμό,
- 3) κοινωνική στρωμάτωση και τουριστική ανάπτυξη,
- 4) αλλοτρίωση σε τουριστικούς προορισμούς μαζικής εισροής για τους κατοίκους,
- 5) αναζήτηση του εύκολου κέρδους σε αρχικά στάδια και αναδιανομή εισοδήματος,
- 6) αύξηση του επιπέδου και των τιμών γης στις αναπτυσσόμενες περιοχές,
- 7) δημογραφική διαφοροποίηση και αλλοίωση σύνθεσης πληθυσμού,
- 8) μεταβολή οικονομικής κατάστασης περιοχών και σε ατομικό επίπεδο,

40. Βλέπε και στην πτυχιακή εργασία των σπουδαστριών μου στο Τ.Ε.Ι. - Αθήνας, Τρ. Κατωγούδη και Παν. Σακελλαρίου με τίτλο «Ψυχολογικές επιρροές κατοίκων τουριστικών περιοχών που ασχολούνται με τον τουρισμό», Αθήνα, 1993.

- 9) αναβάθμιση των εργασιών κύριας υλικο-τεχνικής υποδομής, επανατοποθέτηση του ρόλου της εκπαίδευσης των επαγγελματιών και των κατοίκων,
- 10) νέα οριοθέτηση των δεδομένων της συνδικαλιστικής συσπείρωσης,
- 11) δημιουργία νέων δεδομένων της συνδικαλιστικής συσπείρωσης,
- 12) πληθυσμιακές συσσωρεύσεις με όλα τα συνακόλουθα για τον ντόπιο πληθυσμό,
- 13) αλλαγή στην αντιμετώπιση των σχέσεων μεταξύ των λαών, γνωριμία με διαφορετικά συστήματα, τρόπους ζωής, επίπεδα πολιτιστικά, κ.λπ.,
- 14) επιρροές πάνω στα ήθη, έθιμα, πιστεύω, κ.λπ.,
- 15) δημιουργία μίας νέας μορφής κοινωνικής συνείδησης: της τουριστικής,
- 16) εγγενή προβλήματα προσμείξεων στις τουριστικές περιοχές, επιδράσεις πάνω στη σεξουαλική συμπεριφορά, διαφοροποιήσεις στις διαπροσωπικές σχέσεις εξαιτίας των κινδύνων του AIDS,
- 17) δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, ειδικά σε περιόδους αύξησης της ανεργίας.

γ) Άλλες Γενικές & Γενικές Επιρροές εξαιτίας του Τουρισμού

- 1) περιβαλλοντολογικές επιδράσεις (θετικές και αρνητικές),
- 2) επιδράσεις πάνω στα θέματα επικοινωνίας στο σύνολο τους,
- 3) επιρροές πάνω στα θέματα ειρήνης, ύφεσης και αφοπλισμού,
- 4) ειδικές επιδράσεις από τον τουρίστα κατά τη διάρκεια των διακοπών,
- 5) αναβάθμιση θεσμικών επιπέδων που η ανάπτυξή τους σχετίζεται με τον τουρισμό,
- 6) διαφοροποιήσεις στον χώρο των οικονομικών δεδομένων,
- 7) αναμόρφωση των επενδυτικών προσπαθειών και δυνατοτήτων,
- 8) συμβολή στο ισοζύγιο εξωτερικών πληρωμών σε εθνική και τοπική κλίμακα,

- 9) εμφάνιση της ειδικότητας και του καταμερισμού του τουρισμού κατά περιοχές,
- 10) η εμφάνιση παρα-οικονομικών διεργασιών (λ.χ. παραξενοδοχεία),
- 11) γενικότερη άνοδος του βιοτικού επιπέδου λόγω τουρισμού (έργα υποδομής και ανωδομής).

Πιστεύω ότι με την παρουσίαση του σφαιρικού αυτού πλαισίου της προβληματικής που αναπτύσσεται στο χώρο των Κοινωνικών Επισημών σε σχέση με τον τουρισμό, γίνεται σαφές το εύρος των διεργασιών που συντελούνται και κυρίως που πρόκειται να συντελεστούν στο διεθνή τουρισμό στα χρόνια που έρχονται, ιδιαίτερα μέσα από τον κλάδο της Κοινωνικής Ψυχολογίας.

feedimos.gr